
СВІТОГЛЯДНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

УДК 124:130:165

С. В. Киселиця, к. ф. н., доцент

УКРАЇНСЬКИЙ КОРДОЦЕНТРИЗМ ЯК ГУМАНІЗМ

Анотація. Статтю присвячено пошукові ефективних способів поєднання індивідуальних та загальнолюдських цінностей в українській філософській думці. Йдеться про філософію серця та нагальну необхідність розповсюдження її світоглядного змісту в умовах становлення громадянського суспільства в Україні. Автор прагне довести здатність гречністю одухотворювати потойбічний, зовнішній, байдужий світ. Окреслюються можливості кордоцентризму впливати на історичні події з метою неупинної гуманізації культурно-антропологічного простору.

Ключові слова: кордоцентризм, сердечність, гречність, душевність, гуманізм, духовні цінності.

С. В. Киселиця, к. ф. н., доцент

УКРАИНСКИЙ КОРДОЦЕНТРИЗМ КАК ГУМАНИЗМ

Аннотация. Статья посвящена поиску эффективных способов соединения индивидуальных и общечеловеческих ценностей в украинской философской мысли. Речь идёт о философии сердца и настоятельную необходимость распространения её мировоззренческого содержания в условиях становления гражданского общества в Украине. Автор стремится доказать способность сердечностью одухотворять потусторонний, внешний, безразличный мир. Очерчиваются возможности кордоцентризма влиять на исторические события с целью неуклонной гуманизации культурно-антропологического пространства.

Ключевые слова: кордоцентризм, радушие, учтивость, душевность, гуманизм, духовные ценности.

S. V. Kyselytsa, Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor

UKRAINIAN CORDOCENTRISM AS HUMANISM

Abstract. The article is devoted to finding effective methods of connection of individual and universal values in the Ukrainian philosophical thought. We are talking about the philosophy of the heart and the urgent need to spread its ideological content in terms of development civil society in Ukraine. The author seeks to prove the ability of the cordiality to spiritualize otherworldly, external, indifferent world. Cordocentrism outlines potential impact on historical events with the aim of steady humanization of cultural and anthropological space.

Keywords: cordocentrism, cordiality, heartiness, heartfulness, humanism, spiritual values.

Актуальність теми дослідження. Особистісна потреба і виховання «смаку» до загальнолюдських цінностей є актуальною на будь-якому етапі розвитку будь-якого людського співтовариства безвідносно до економічних, політичних, релігійних, освітніх характеристик. З огляду на екзистенціальну потребу людини у духовній величі завжди існує проблема асиміляції вільної і, водночас, залежної від соціуму особи у мультикультурний простір. Потенційна різновекторність біографічних та історичних подій – надійне тло для забезпечення як особистості, так і спільноти від непоправних помилок у процесі пошуку «золотої середини» між колективними та індивідуальними інтересами, так би мовити, стимул для пошуку здорового компромісу між ними. Не останню роль у цьому відіграють «раціонально-ірраціональні підказки» серця, які, зазвичай, і стають життєвим дороговказом.

СВІТОГЛЯДНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Постановка проблеми. Відтак, нагальним завданням прогресивно мислячої частини сучасного світу, – просякнутого нестабільністю, непевністю, розгубленістю, тривогою, – є поступове витіснення із спілкування між людьми, державами, субкультурами, конфесіями попереднього «негативного» досвіду недовірливості, негараздів, непорозумінь, гуманітарних катастроф, насамкінець. Тож, через переживання невідомого, тонке відчуття ризиків антигуманної налаштованості критичної маси народонаселення намагатися трансформувати зазначене випробування міцності духу в особисту потребу долучатися загальнолюдських цінностей, ставати народом, що бореться за гідність, брати на себе відповідальність як за власне, так і суспільне існування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В історії філософії спостерігаємо різноманітні способи вирішення проблеми гуманності чи-то моральності, які оптимізують осягнення і досягнення дієздатною особою власної сутності та можливостей.

Гуманітарна традиція кордоцентризму тлумачить як результат переживання людиною себе у світі, що обумовлює, зокрема, толерантність, взаємоповагу, почуття власної гідності, тим самим, долає суперечність між людьми, гуманізує їх життєвий простір. Цей підхід у вітчизняній філософській думці розвивається Володимиром Мономахом, К.Транквіліоном-Ставровцевим, Г.Сковородою, М.Гоголем, П.Кулішем, П.Юркевичем, Т.Шевченком, Л.Шестовим, М.Бердяєвим, Д.Чижевським, О.Кульчицьким, О.Довженком, О.Яценком, В.Шинкаруком, В.Табачковським, С.Кримським. Серед сучасних мислеників зустрічаємо розповсюдження світоглядно-теоретичних постулатів гуманізму М.Поповичем, В.Кізімою, І.Бондарчук, В.Рижком, А.Єрмоленком, Т.Гардашук, Н.Хамітовим, С.Криловою, В.Загороднюком, Г.Ковадло, Т.Суходуб, Т.Лютим, Л.Солоньком, Л.Ситніченко, Г.Шалашенком, А.Осиповим, Є.Андросом.

Концепти сердечності, ґречності, доброзичливості, милосердя, щирості, смиренності, миролюбності, душевності, чемності, поміркованості тощо віднаходимо в гуманістичних міркуваннях Володимира Мономаха «... Ети мои или инъ кто слышавъ сю грамоти цю, не посмеитеся, но ему же любо детии моихъ, а приметь є в сердце свое, и не ленитесе начнеть, такоже и тружатисе, первое Бае дело, и дшеа своее, страхи имеите Биеи в средци своемъ,и млсетню твори не скудну, то бо есть начатокъ всякому добру» [2], Григорія Сковороди, чий кордоцентризм поціновує волю як «живу воду», як головну «міру» особистого життя, а «думки серця... непомітні, ніби їх зовсім немає, але з цієї іскри повстає велика пожежа, виникає повстання та руїна; від цього зерна залежить ціле дерево нашого життя» [3,с.123], Дмитра Чижевського: «Для нас має особливе значіння те, що в українській літературі «філософія серця» відома, здається, вже з початку XVII віку... в «Зерцалі богословія» Кирила Транквіліона-Ставровцевого. В XIX віці зустрічаємо емоціоналізм у найбільших представників українського духа – в Гоголя, Куліша та Юркевича... Коли згадаємо про емоціоналізм у сучасній європейській філософії (Шелер), то почнемо уважніше ставитися до початків емоціоналізму Сковороди» [4,с.139], Памфіла Юркевича, який пов'язує біблійне вчення про серце, що є прихованим, але основним життям духу, виступаючи «за гармонійне відношення між знанням і вірою» [7,с.70] з християнським началом моральності у Притчах Соломонових: «Коли мудрість ввійде в серце твоє, і знання буде приємним душі твоїй, тоді поміркованість буде оберігати тебе, розум буде охороняти тебе, щоб врятувати тебе від шляху злого» [1,с.641], Тараса Шевченка, переконаного: «Як серце сміється, сліпі очі плачуть.../Щоб вітер по полю слова розмахав,/Щоб люде не чули, бо то Боже слово,/То серце по волі з Богом розмовля,/То серце щечече Господню славу,/А думка край світа на хмарі гуля.../Ходи собі, мій голубе,/Поки не заснуло/Твоє серце, та виспівуй,/Щоб люде не чули» [5,с.46-47] та сентенціях інших знаних науковців, проповідників, митців, священників, мандрівних і професійних філософів, а також кожного пересічного громадянина, якому «болить» за долю своїх співвітчизників. Саме ця строкатість наводить на думку про те, що кордоцентризм є провідною рисою української ментальності, а її наявність серед світоглядних настанов переважної більшості народу, робить кожного із них непересічною особистістю, яка прагне одухотворення життєвого простору.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Маємо за ціль довести, що гуманізм, будучи як духовним актом, так і душевним станом, гарантовано слугує тривалості і комфортності існування людини у світі поза межами історичного простору і часу, отже, належить до

СВІТОГЛЯДНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

абсолютних, вічних, незнищених цінностей, що збалансовують екзистенцію і трансценденцію у людському житті. Саме філософія серця з необхідністю має віднайти об'єднавчий мотив для такого спілкування задля втілення у спільному культурно-антропологічному просторі бажаних і прийнятних особистісних постулатів з одного боку та суспільних очікувань з іншого.

Постановка завдання. Осмислення кордоцентризму як виміру гуманності людської спільноти в українській філософській думці.

Виклад основного матеріалу. Гуманітарна традиція повсякчас переймається особливостями відображення і творення людського світу як розумом, так і душею. Міркування про добро у науці, релігії, мистецтві, філософії, відповідаючи на актуальні життєво-практичні питання, намагається встановити сенс життя та закласти в душу кожному мислячому громадянину ідею пріоритетності загальнолюдських цінностей над індивідуальними із наступною трансформацією у гуманістичний світогляд і вчинки.

У такому контексті визначальна роль відводиться саме можливості останніх впливати на масову свідомість та екзистенцію, що створює виключно людський феномен трансцендування, тим самим одухотворяючи культурно-антропологічний простір. Адже, переконання часто вкриті «пилом» подій, які, на перший погляд, не мають жодного стосунку до творення людиною власне себе, позаяк дух і душа ґрунтуються на безумовній цінності переосмислення всіма і кожним абсолютних істин з позиції викликів сучасності. Недооцінювання здатності опредмечувати людську сутність через серце призводить до знедушення, непевності у майбутті, зневіри у здатність розбудовувати власне життя Тут і Тепер; на особистісному ж рівні – трансформується у розпач чи відчай.

Тож, історія української духовності свідчить про те, що гуманітарна традиція повністю зорієнтована на дослідження і творення людського, етико-морального світовідношення. Квінтесенцією вітчизняних духовних пошуків і душевних переживань, безумовно, є кордоцентризм Григорія Сковороди. Теорія «умного делания», морального вдосконалення, праці, що стає потребою і радістю водночас, очищення та просвітлення розуму, зречення світу тілесних речей, пізнання Бога та себе, досягнення блага, «щастя» – ось ті основні ідеї у світосприйнятті співвітчизника, які надихнули нашого видатного земляка на створення національно-самобутньої світоглядної системи. Привертає увагу Сковородинівське сприйняття серця як інтелектуально-вольової субстанції, що є підґрунтям людського буття, джерелом життєздатності людини.

Органічно послуговуючись попереднім духовним надбанням, український мисленник вбачає в людині два начала – небесне та земне. Невидима натура визначає сутність всього суцього та існує лише у видимій, остання є мовби тінню, що невід'ємно пов'язана з тим, що вона відображає. Невидима духовна натура не має обмежень ані в просторі, ані в часі. Вони постійно борються: тіло з духом і навпаки. Існує третій світ – символічний, поле для сутнісного вияву надприродної реальності, через який можна осягнути невидиму натуру (Бога). Біблії відводиться роль воріт, які вводять серця наші у віру богопізнання, в надію домінуючої природи, у царство миру та любові, у світ первородний, а не тимчасовий.

Заперечуючи сенсожиттєву цінність тілесного світу, ми не знайдемо у Г.Сковороди жодного натяку на інтелектуальний снобізм, психологічну агресію, ідеологічну непримиренність чи моральну експансію по відношенню до потойбічного, зовнішнього, чужого, часто ворожого світу («Світ ловив мене, та не впіймав!»), що начебто може призвести до світлого, очищеного, душевного, духовного, сердечного культурно-антропологічного простору. Його кордоцентризм є духоборчим, вистражданим, адже не випадково він дав назву своїй збірці віршів на біблійні сюжети «Сад божественных пѣсней», де з Любові і Премудрості народжується «дух свободи», через соборність людей та ідеал вольності оспівується воля як «жива вода», як головна особиста «міра» в особистому житті[3,с.45].

Виступаючи засадою гуманізації людини, потенціалом її предметної активності, віра в людяність має бути виявленою і ствердженою як продуктивна ідея, що оптимізує життя, формує уявлення про його сенс. «Віра, надія, мрія, духовні почуття (а позитивним виявом усіх їх є любов у найширшому значенні цього слова) – це винятково важливі категорії духовного життя людини і суспільства, отже, духовної культури» [6,с.172], де віра виступає однією із найглибших підва-

СВІТОГЛЯДНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

лин духовності, однією із трьох християнських чеснот, що поєднавшись з любов'ю та надією забезпечує сприйняття майбутнього як здійснення чекань, сподівань, бажань, отже, ідеалів, дійсно, людського буття.

Не новина, що філософські уподобання доби виказують підмурівки пануючого світогляду, впливають на життєві реалії, сприяють усвідомленню нагальних потреб, реалізуючи прагнення до самопізнання. Високо поцінуючи раціоналістичний спосіб пізнання, слов'янські мисленники надають, все ж таки, величнішого, домінуючого значення чуттям і волі, спрямованим на спілкування з Іншим. Відтак, особливий статус належить серцю як містку до божественного.

Мисляча особистість розпочинає свій моральний розвиток із серця, своєрідного осередку інтелекту, сили волі та емоцій, які ще у давні часи поціновувались як діяльність душі, націленої на пошук ідеалів добра, істини і краси. Тож, аналізуючи один із сенсожиттєвих духовних чинників – серце як осердя гуманістичної налаштованості – переконуємося у можливій гармонії загальноцивілізаційного та національного, колективного та персонального на тлі сучасного культурно-антропологічного простору.

Духовне життя людини здійснюється через розум, почуття і волю. Відтак, цілісна, гармонічна людина розпочинається з тієї миті, коли всі царини духу перебувають у такій мірі взаємодії, де почуття формується на підставі розуму, а розум освітлений горінням почуття, де воля виступає єдністю почуття та розуму, спрямованих на цілокупну предметну реалізацію. «Цементуючим» началом у такій триєдності духовної культури є традиційно цінний феномен сумління, який настійливо і беззаперечно у людському світі вимагає вірити у домінанту духовного, а не природного у людині. Тоді й народжується соціальний оптимізм у вигляді віри у майбуття.

Сердечність, ґречність, душевність як абсолютні цінності у спілкуванні виступають началом життєдіяльності людини, креативом її моральної активності. Відносні цінності можуть бути доступними лише ретроспективно, а їх співвіднесеність реконструйована лише у вчинках і являти собою ідею, що визначає подальшу спрямованість життя. Тож, людина і розпочинає свій моральний розвиток із руху серця, яке усюди бажало б бачити Добро, Істину, Красу, позаяк підвалини душі утворюються взаємодією того, що поціновується як соборна індивідуальність суб'єкта осмислення дійсності. Оминувши деякі труднощі демаркації духовної (добро) та матеріальної (добробут) культури, все ж можна виокремити атрибути гуманізму в ментальності українців. Вбачаємо їх, насамперед, в ідеалізуючій здатності, незнищенному оптимізмі, непересічній схильності співвітчизників вірити у духовність, де щось та колись дивовижно людським способом відбувається. Про це свідчать такі унікальні діалектичні риси національного характеру, як відкритість і замкненість, емоційність і поміркованість, індивідуалізм і взаємодопомога, довірливість і потаємність, принциповість і маргінальність, миролюбство і войовничість, милосердя і байдужість, толерантність і непоступливість тощо.

Відтак, фундаментальною особливістю української філософії серця виявляється діалогізм у його зрілій вистражданій формі, тобто як шлях до Іншого, який неможливий без кордоцентризму. Сердечне спілкування, вочевидь, стає морально-етичною цінністю, предметом вольових зусиль, усвідомленим прагненням вирішити життєві проблеми саме завдяки душевності, ґречності, шанобливості, старанності. Спільність майнових позицій, світоглядних інтересів, духовних потреб тощо у переважній частині співвітчизників формує активну віру українця не стільки у самоцінність «себе, улюбленого», як силу сумісництва, колективної дії, значущість іншої людини.

Тож, неабияка роль у кордоцентризмі належить креативності власних світоглядних настанов, вольових зусиль на шляху, де існують «всім миром», а реалізація мети кожного пролягає через сподівання всіх, позаяк сукупність останніх саме й утворює своєрідний кодекс чеснот народу на тлі формування почуття власної гідності, що, водночас, не заважає демонструвати «дива» конформізму. Подібно до того, як релігійність супроводжується актами пізнання божественного порядку, так і філософське знання – відданості засадам гармонії, світоприналежності Духові. Віра в останнє в українській ментальності ототожнюється з вірою людини у свої власні сили, особистісні надбання через самопізнання і самовдосконалення, а не через зміну Іншого, опозиційну налаштованість, експансію, агресію чи-то руйнацію, тобто надає підстави вважати, що гуманізм

СВІТОГЛЯДНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

є надзвичайно затребуваною ідеологією суспільного та особистого життя в Україні завжди, а наразі – особливо.

Висновки. Духовність є основним критерієм існування мислячої, співпереживаючої та відповідальної людини, екзистенціальним мотивом ґречного, толерантного, сердечного, доброзичливого, душевного ставлення до іншої людини. Спроби засвідчити вірність гуманному світовідношенню і можливість це довести власним прикладом в історії цивілізації виявляються бажанням сформулювати такий надійний світоглядний постулат, що створить передумови невичерпності життєвих сил, стане дієвою підставою для наснаги.

Тож, філософія серця уможлиблює ефективну протидію колізіям сучасної історії, виступає гарантом присутності людини у складі буття, своєрідним доробком – через людяність – у розбудову гуманного суспільства. Таким чином, кордоцентризм виступає очевидною формою гуманізму на вітчизняних теренах, є виявом загальнолюдських цінностей в українській ментальності. Сподіваємось, що подібні світоглядні сентенції відкривають неабиякі перспективи ствердження людяного світу, одухотворення заселеного homo sapiens простору, що поступово мають перетворитися у культурно-антропологічний простір homo sapiens sapiens.

Як бачимо, українська гуманітарна традиція переконливо свідчить про «генетично» закладені підвалини загальнолюдських цінностей у національному світосприйнятті. Незнищенням доробком у розбудову гуманного суспільства виявляється інтелектуальна, вольова, почуттєва діяльність мислячих і небайдужих співвітчизників, які повсякчас доводять, що жити серцем є найвірнішим способом людського буття у строкатому світі.

Література

1. Библия. Книги Священного писания Ветхого и Нового завета канонические [В русском переводе с параллельными местами]. – М. : Всесоюзный совет евангельских христиан-баптистов, 1988. Кн.1. – 925 с.; Кн.2. – 292 с.
2. Володимирь Мономахъ. Поученье // Летопись Русская. [Електронный ресурс]. - Режим доступа : <http://litopys.org.ua/pvlyar/yar09.htm>
3. Сковорода Г. Разговор пяти путников о истинном счастье в жизни // Г. С. Сковорода. – К. : Видавництво художньої літератури «Дніпро», 1988. – 319 с.
4. Чижевський Д. Філософія Г. С. Сковороди / Д. І. Чижевський. – Харків : Прапор, 2004. – 272 с.
5. Шевченко Т. Перебендя // Т. Г. Шевченко – К. : ТОВ «Видавництво Глорія», 2014. – 400 с.
6. Шинкарук В. Категоріальна структура наукового світогляду / В. І. Шинкарук // Вибрані твори у 3-х т. – К. : Український центр духовної культури, 2004. – Т.3, Ч.1. – С.164 - 172.
7. Юркевич П. Из науки о человеческом духе / П. Д. Юркевич. – М. : Издательство «Правда», 1990. – 338 с.

References

1. Bibliia Knigi Sviashchennogo pisaniiia Vetkhogo i Novogo zaveta kanonicheskie [Bible. Books of the Holy Scriptures of the Old and New Testaments canonical]. (1988). (Vols. 1), (p. 925). (Vols. 2), (p. 292). Moscow: Vsesoiuznyi soviet evangelskikh khristian-baptistov [in Russian].
2. Volodimirie Monomakhie. Pouchene [Teachings]. *Letopis Russkaia – Russian chronicle*. Retrieved from <http://litopys.org.ua/pvlyar/yar09.htm> [in Old East Slavic].
3. Skovoroda, G. (1988). *Razgovor piati putnikov o istinnom schasti v zhizni [The conversation of five travelers about true happiness in life]*. Kyiv: Vydavnytstvo khudozhnoi literatury «Dnipro» [in Ukrainian].
4. Chyzhevskiy, D. (2004). *Filosofiiia H. S. Skovorody [Philosophy of H.S. Skovoroda]*. Kharkiv: Prapor [in Ukrainian].
5. Shevchenko, T. (2014). *Perebendia [Perebendya]*. Kyiv: TOV «Vydavnytstvo Hloriia» [in Ukrainian].
6. Shynkaruk, V. (2004). *Katehorialna struktura naukovoho svitohliadu [Categorical structure of the scientific outlook]*. *Vybrani tvory – Selected Works* (Vols. 3(1)), (pp. 164-172). Kyiv: Ukrainskiy tsentr dukhovnoi kultury [in Ukrainian].
7. Iurkevich, P. (1990). *Iz nauki o chelovecheskom dukhe [Iz nauki o chelovecheskom dukhe]*. Moscow: Izdatelstvo «Pravda» [in Russian].